

Wrocław, 11 grudnia 2021 r.

Dr hab. Adam Mrozowicki, prof. UWr
Instytut Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego
Zakład Socjologii Ogólnej
adam.mrozowicki@uwr.edu.pl

Recenzja w postępowaniu habilitacyjnym dr Katarzyny Waniek w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki socjologiczne

Swoją recenzję dorobku habilitacyjnego dr Katarzyny Waniek oparłem na następujących dokumentach: autoreferacie wraz opisem kariery zawodowej, wykazie osiągnięć naukowych, monografii autorskiej pt. „Ucieczka jako przyczyna mobilności Europejczyków. Socjolingwistycznie ugruntowana analiza procesów społecznych w relacjach autobiograficznych” (Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 499 s.), która wskazana została jako osiągnięcie naukowe, o którym mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2 lit. a. Ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym” z dnia 20 lipca 2018 r. (zwanej dalej Ustawą) oraz kopii wybranych pozycji spośród pozostałego dorobku naukowego, w tym 11 artykułów, 3 monografii współautorskich, 2 recenzji monografii, 3 monografii pod redakcją Habilitantki i 8 rozdziałów w pracach zbiorowych.

Moje zadanie jako recenzenta polega na określeniu, czy Habilitantka spełnia kryteria określone w art. 219 ust. 1 pkt. 2 Ustawy, tj. w szczególności – oprócz posiadania stopnia doktora – „posiada w dorobku osiągnięcia naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny” oraz „wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.” Chciałbym zaznaczyć na wstępie, że pomimo uwag krytycznych, na oba te pytania odpowiadam w recenzji pozytywnie. Habilitantka jest rozpoznawaną i cenioną badaczką w polu badań biograficznych, lektura jej osiągnięcia naukowego była dla mnie ciekawym wyzwaniem intelektualnym i przekonała mnie, że biograficznie ugruntowana kategoria „ucieczki” istotnie poszerza nasz stan wiedzy o uwarunkowaniach procesów migracyjnych na gruncie nauk socjologicznych. Dla porządku wypada dodać, że twórczość Habilitantki znałem już wcześniej i wykorzystywałem we własnej pracy badawczej.

Recenzję podzieliłem na prezentację sylwetki Habilitantki, ocenę jej osiągnięcia naukowego wskazanego we wniosku jako zgodnego z Art. 219 ust. 1 pkt. 2 Ustawy oraz ocenę pozostałej aktywności naukowej.

Sylwetka Habilitantki

Dr Katarzyna Waniek większość swojej kariery naukowej spędziła na Uniwersytecie Łódzkim, gdzie obroniła w 1999 roku pracę magisterską na temat „Tożsamości osób dotkniętych chorobą chroniczną lub trwałym upośledzeniem ciała” przygotowaną pod kierunkiem prof. Zbigniewa Bokszańskiego. Następnie, w 2007 roku, po pięcioletnim pobycie na stypendium doktoranckim w Otto-von-Guericke Universität w Magdeburgu, obroniła rozprawę doktorską pt. „The Biographies and Identities of Young Polish Immigrants in Germany after 1989” napisaną pod kierunkiem współtwórcy metody biograficznego wywiadu narracyjnego, Fritza Schützego. W Katedrze Socjologii Kultury pracowała w latach 1999-2000, następnie, w Zakładzie Socjologii Kultury jako asystentka badawcza w projekcie w ramach 7

Programu Ramowego UE „Euroidentities. The Evolution of European Identity: Using Biographical Methods to Study the Development of European Identity”, a od 2011 jako adiunktka w Katedrze Socjologii Kultury (do dziś). Była również czasowo zatrudniona w Clark University w Łodzi (2007-2011) oraz w Społecznej Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi (2008-2011).

Ocena osiągnięcia naukowego wskazanego we wniosku habilitacyjnym

Dr Katarzyna Waniek wskazała jako główne osiągnięcie naukowe monografię autorską zatytułowaną „Ucieczka jako przyczyna mobilności Europejczyków. Socjolingwistycznie ugruntowana analiza procesów społecznych w relacjach autobiograficznych” (Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 499 s., recenzentka: dr hab. prof. UW Joanna Wawrzyniak). Z formalnego punktu widzenia, monografia ta spełnia kryteria ustawowe, tj. została wydana przez wydawnictwo, które w roku jej opublikowania w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a Ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym.”

Książka składa się z „Wprowadzenia”, części I pt. „Socjolingwistycznie ugruntowana analiza autobiograficznych wywiadów narracyjnych...”, która zawiera poszerzone wprowadzenie teoretyczno-metodologiczne do badań empirycznych oraz części II pt. „Między ‘ucieczką od...’ a ‘ucieczką do...’”, w której zaprezentowano studia przypadków biograficznych migrantów. Pracę wieńczy „Podsumowanie...” zawierające prezentację efektów „analitycznej abstrakcji”, tj. modelu procesu ucieczki odniesionego do kategorii europejskiej przestrzeni mentalnej. Oryginalnym stylistycznie rysem monografii są niezwykle długie tytuły rozdziałów, które w istocie zawierają jednozdaniowe streszczenie zawartych w nich analiz. Niektórych czytelników stylistyka taka może zdziwić, choć trudno uznać ją za nieakceptowalną. Książka napisana została poprawnym językiem polskim. Zawarto w niej dużą liczbę przypisów, czasami być może stosowanych w nadmiarze, choć oczywiście świadczą też one o skrupulatności Habilitantki.

Książka powstała na bazie autorskiej analizy biograficznej dobranych teoretycznie 9 wywiadów biograficznych z kolekcji 270 wywiadów zebranych we wspomnianym wcześniej projekcie „Euroidentities.” Materiał ten uzupełniony został przez wywiad biograficzny z Iną zebrany w ramach projektu Narodowego Centrum Nauki „Doświadczenie procesu transformacji w Polsce. Porównanie socjologiczne na podstawie analizy biograficznej”, w którym Habilitantka była wykonawczynią, a także analizę pamiętnika Władka Wiśniewskiego z trzeciego tomu „Chłopa polskiego w Europie i Ameryce” Williama Thomasa i Floriana Znanieckiego. Próba badawcza jest zróżnicowana narodowościowo, obejmuje migrantów zarówno ze wschodu/południa na zachód/północ Europy, jak i w odwrotnych kierunkach. Jest to bardzo istotne, ponieważ w badaniach migracyjnych nadal dominują analizy mobilności z krajów uboższych do tych zamożniejszych. W próbie znalazły się osoby stosunkowo młode: wszyscy rozmówcy/rozmówczynie mają poniżej 40 roku życia. Wykorzystanie wywiadów zebranych w większym przedsięwzięciu badawczym do przeprowadzenia ich pogłębionej analizy zasługuje na pochwałę, choć trzeba od razu zaznaczyć, że nie zawsze jest w książce jasne, które z kategorii analitycznych są efektem zbiorowej pracy zespołu (dyskusji w panelu biograficznym), a które jej własnym, indywidualnym opracowaniem. Docenić należy jednak samodzielne tłumaczenie wywiadów i niezwykle czasochłonną procedurę ich analizy.

Habilitantka postawiła przed sobą dwa cele (s. 42): ukazanie potencjału metody biograficznego wywiadu narracyjnego Fritza Schützego w badaniu rzeczywistości społecznej (część I) oraz wskazanie, w jaki sposób zastosowanie w/w metody w badaniach migracyjnych „pozwoliło na ujawnienie niedostrzeganego czy unieważnianego motywu emigracji związanego z procesem ucieczki (część II) i w rezultacie na zarysowanie przebiegu, cech i

mechanizmów tego procesu oraz sformułowanie teorii substancjalnej.” Realizacja obu tych celów stanowi, w moim przekonaniu, o wkładzie badań Habilitantki w nauki socjologiczne. Po pierwsze, zrealizowane badania pozwoliły na empiryczne ugruntowanie i omówienie wariantów „ucieczki” jako szczególnej kategorii motywów towarzyszących migracji. Autorka skoncentrowała się na współczesnych migracjach w ramach Unii Europejskiej (UE), choć zapewne wyłoniona kategoria pasowałaby również do innych obszarów i okresów migracji, co zresztą sama pokazuje w swojej krytycznej analizie pamiętnika Władka Wiśniewskiego. Dostrzeżenie, że emigracja może być nie tyle efektem planowania, ale utraty kontroli nad własnym życiem (biograficznej trajektorii cierpienia), co ma znaczenie dla późniejszego rozwoju kariery migracyjnej i nastawienia wobec wspólnot na emigracji oraz dla procesów adaptacyjnych, jest jednym z bardzo istotnych i – moim zdaniem – nowatorskich wniosków ze zrealizowanych badań (s. 40). Po drugie, książkę można czytać również jako studium z metodologii biograficznego wywiadu narracyjnego, które ukazuje korzyści z jego zastosowania, demaskuje błędy innych badaczy i pokazuje w praktyce metodologiczne i techniczne szczegóły pracy z materiałem empirycznym. Połączenie tych dwóch aspektów monografii, metodologicznego i merytorycznego, świadczy o jej oryginalności i wkładzie w dyscyplinę (nauki socjologiczne). Tezę tę rozwinę w oparciu o bardziej szczegółową analizę zawartości pracy, której towarzyszą również moje zastrzeżenia i uwagi polemiczne.

Monografię rozpoczyna dość obszerny (ponad 40-stronicowy) „Wprowadzenie”, które Habilitantka podzieliła na „Kontekst badawczy i teoretyczny” oraz opis układu książki. Konstrukcja pierwszego z podrozdziałów może budzić pewne zastrzeżenia, ponieważ obok ram teoretycznych pojawia się w niej również odwołanie do wyników projektu „Euroidentities.” Pewien niedosyt pozostawia również przegląd badań migracyjnych. Habilitantka wprost wskazuje (s. 34), że mało jest badań o doświadczeniach samych migrantów. Gdyby dodała, że niewiele jest badań stosujących metodę Fritza Schützego, byłbym skłonny się zgodzić z taką tezą. W przeciwnym razie pojawiają się wątpliwości: Autorka nie odniosła się lub odniosła jedynie śladowo do niektórych istotnych prac z pola badań migracyjnych, które wykorzystywały szeroko rozumiane wywiady biograficzne, m.in. badań Izabeli Grabowskiej, Sylwii Urbańskiej czy Mateusza Karolaka. W dokonanym przeglądzie literatury koncentruje się na kategoriach transnarodowości, wielokulturowości, relacji grupy-dominującej i podporządkowanej, ale nie pisze zbyt wiele od istniejących – prowadzonych m.in. przez w/w Autorów na gruncie polskim i wielu innych w skali międzynarodowej – analiz motywacji towarzyszących emigracji.

Część I zawiera prezentację wybranych aspektów metody biograficznego wywiadu narracyjnego Fritza Schützego. W rozdziale 1 Habilitantka dokonuje rekonstrukcji historii rozwoju metody, prezentuje jej ortodoksyjną wykładnię i punktuje jej „mylne odczytania.” Do błędów badaczy zalicza redukcję wykorzystania wywiadu do ilustracji problemów społecznych, łączenie metody biograficznej z innymi metodami, „rozczarowanie” narratorem, mieszanie koncepcji siebie narratora i teorii badacza, zapominanie o zasadzie homologii między przeżytymi doświadczeniami a sposobami opowiadania czy dodawanie nowych struktur procesowych do tych wyróżnionych przez Schützego. Należy docenić obronę czystości metody, choć nie uważam, że powinna być ona celem samym w sobie. Uważam, że triangulacja metod miewa swoje zalety i służy po prostu innym celom badawczym niż ortodoksyjne stosowanie jednej z nich. Byłoby dobrze pokazać również różnorodność polskich badań biograficznych i na ich tle usytuować „szkołę łódzką” – mam tu na myśli badania z wykorzystaniem podejścia historii mówionej (Joanna Wawrzyniak, Aleksandra Leyk, Piotr Filipkowski), tradycję metody pamiętnikarskiej (m.in. zespół Piotra Błędowskiego czy badania wrocławskie – Jerzego Żurki, Wojciecha Dolińskiego), podejście BNIM (m.in. zespołu Kamila Łuczaja) czy krytyczno-realistyczne podejście autora tej recenzji, które Habilitantka zna i poddawała krytyce w przeszłości. Więcej miejsca niż sam przypis poświęciłbym również

innym odmianom metody biograficznej na gruncie niemieckim, np. podejściu Gabrielli Rosenthal. Rozdział 2 przynosi omówienie czterech podstawowych biograficznych struktur procesowych obrazujących stosunek narratorów do najważniejszych faz ich życia. Ponownie mowa jest o „błędnych odczytaniach” kategorii trajektorii, co wskazuje na sygnalizowaną wcześniej tendencję do nieco „egzegetycznego” podejścia do tekstów metodologicznych klasyków. Nie uważam tego za niedoskonałość rozprawy. Przeciwnie, sądzę, że oba rozdziały zasługują na przetłumaczenie i publikację w dobrych, międzynarodowych czasopismach. Nie sądzę jednak, że konieczne było deprecjonowanie jako jednoznacznie „błędnych” innych sposobów korzystania z metody Schützego i jego twórczych adaptacji.

Część II, która zajmuje większość recenzowanej monografii, zawiera prezentację 11 studiów przypadków biografii, w których ujawniły się różnorodne warianty motywu ucieczki. W nawiązaniu do koncepcji negatywnej i pozytywnej wolności Ericha Fromma, Habilitantka prezentuje typy ucieczki w formie kontinuum: „ucieczki od”, naznaczonej przez sytuację „skrajnej deprivacji”, głębokiego cierpienia, gdy Europa (lub świat) „staje się przestrzenią pozwalającą na uniknięcie przemocy, opresji czy patologicznych relacji w rodzinie czy miejscu zamieszkania” (s. 127) oraz „ucieczki do”, która jest efektem obciążenia „nieznośnymi relacjami rodzinnymi, znudzeniem określonym stylem życia, poczuciem stłamszenia przez własną wspólnotę, zniesmaczeniem błahymi systemami wartości grup rówieśniczych czy nawet bezwładem pogrążonej w anomii wspólnoty narodowej” (s. 128). Habilitantka zaznacza, że drugi z typów „ucieczki” realizowany jest częściej przez ludzi nieco młodszych, lepiej sytuowanych. Autorka trafnie wskazuje, że „ucieczka” może mieć charakter pozaekonomiczny nawet wówczas, gdy sami narratorzy używają kategorii ekonomicznych do jej opisanie, a rekonstrukcja całej gamy i złożoności motywów jest możliwa za sprawą procedury analitycznej Fritza Schützego. W materiale empirycznym wyraźnie dominuje „ucieczka do”, co może mieć związek ze społeczno-demograficznymi charakterystykami badanych (w większości reprezentujących jednak szeroko rozumianą klasę średnią). Sądzę, że społeczno-demograficzne charakterystyki próby mogłyby zostać poddane głębszej refleksji.

Nie sposób omówić szczegółowo 11 rozdziałów zawierających studia przypadków i nie sądzę, by było to konieczne w recenzji habilitacyjnej. Zwrócę jedynie uwagę na mocne i słabsze strony zaprezentowanych analiz. Po pierwsze, niemal każdy z rozdziałów zawiera nie tylko analizę przypadków, ale również dyskusję na temat różnych aspektów wykorzystania metody. Autorka porusza w nich kwestię świadomej zgody na wywiad, rolę preambuły do wywiadu i typowych w niej błędów (Monika) czy problemy z radzeniem sobie z materiałem o niskim poziomie narracyjności (Cecile; Kati). Techniczny styl jest szczególnie widoczny w przypadku analizy „Moniki”, który sama Autorka traktuje jako przypadek „wzorcowy.” Nadaje to prezentacji charakter pedagogiczny, a równocześnie stanowi realizację zapowiadanych wcześniej dwóch celów monografii (metodologicznego i merytorycznego). Można się tylko zastanawiać, na ile dobrą praktyką we wspólnej pracy badawczej jest recenzowanie sposobów realizacji wywiadów przez własny zespół projektowy, co widać szczególnie mocno w przypadku Kati.

Po drugie, wszystkie przedstawione w książce analizy świadczą o niezwykle rozwiniętej wrażliwości teoretycznej Habilitantki, która płynnie porusza się po klasycznych tekstach socjologii humanistycznej i interpretatywnej (Georga Simmla, Floriana Znanieckiego, Roberta E. Parka, Everetta Hughesa, Ervinga Goffmana, Anselma Straussa i oczywiście Fritza Schützego), osadzając w nich swoje analizy. Warto zauważyć, że jest to język analizy korzystający również z bogatego dorobku „łódzkiej szkoły” socjologii kultury (przywoływani są m.in. Antonina Kłoskowska, Zbigniew Bokszański, Andrzej Piotrowski, Marek Czyżewski). Zaletą tak prowadzonych analiz jest nie tylko ugruntowywanie klasycznych pojęć teoretycznych (np. kategorii walencji kulturowej Antoniny Kłoskowskiej), ale i rozwijanie oraz

wprowadzanie nowych, np. pojęcia pracy pośredniczącej zaczerpniętego od Anselma Straussa i Fritza Schützego i rozwiniętego przez Marka Czyżewskiego.

Po trzecie, badania prowadzą do istotnego poznawczo wniosku, że niezwykle istotnym podłożem migracji są nieprzepracowane, trudne, a czasem wręcz opresyjne relacje rodzinne. W moim przekonaniu ten motyw migracji słabo jest zaznaczony w istniejącej literaturze przedmiotu i jest to wkład Autorki w badania migracyjne. Innym przyczynkiem Autorki do socjologicznych analiz migracji jest dogłębne zbadanie motywów migracji z zachodu na wschód Europy (np. przypadek Francesca, Matthiasa) czy pomiędzy południem a północą (przypadek Marca) i w ramach samej północy Europy (przypadek Pauline, Katrien) i wskazanie, że u ich podłoża leży często „ucieczka do.” Niewiele jest, moim zdaniem, prac, które tak wnikliwie podeszły do problemu wielokierunkowych migracji wewnątrz Unii Europejskiej.

Po czwarte, na wyróżnienie zasługuje dokonana przez Habilitantkę ponowna analiza autobiografii Władka Wiśniewskiego zawartej w trzecim tomie „Chłopa polskiego w Europie i Ameryce” Williama Thomasa i Floriana Znanieckiego. Okazuje się, że sekwencyjna analiza biografii pozwala na zakwestionowanie tezy o emigracji Władka jako „klasycznej ilustracji ‘emigracji za chlebem’” (s. 398) i przewyższenie jej elitarniej interpretacji dokonanej Thomasa i Znanieckiego, opartej m.in. na wizerunku „biernej kulturowo masy” (s.399). Emigracja Władka Wiśniewskiego zostaje przez Autorkę przekonująco zinterpretowana w kategoriach „ucieczki od” opartych na wyzysku relacji zawodowych i bazujących na obłudzie i niesprawiedliwości relacji rodzinnych. W moim przekonaniu jest to jeden z lepszych, jeśli nie najlepszy rozdział recenzowanej pracy, który sam w sobie stanowi istotny wkład w nauki socjologiczne.

Po piąte, na uwagę zasługuje „Podsumowanie...”, w którym narzędzia analizy schützowskiej oraz procedury metodologii teorii ugruntowanej wykorzystane zostają do budowy teorii substancjalnej procesu ucieczki. Habilitantka dokonuje rekonstrukcji wspólnych cech tego procesu oraz jego wariantów, analizuje jego przebieg oraz konsekwencję dla tożsamości narratorów i szerszych procesów społecznych. Zauważa, że ucieczka powoduje zawieszenie pracy biograficznej, szczególnie w momencie rozwinięcia nowego biograficznego planu działania w kraju przyjmującym. Ciekawą obserwacją jest wskazanie na proces „oczarowania migracją” i – z czasem – jej „odczarowania” i zmiany (zwykle: poprawy) nastawienia do kraju pochodzenia, co przypomina ustalenia poczynione nieco wcześniej przez Mateusza Karolaka¹. Habilitantka pokazuje, że emigracji nie towarzyszy jednak zwykle intensywna praca biograficzna, co powoduje, że problemy życiowe, które do wyjazdu z kraju skłoniły, nie są rozwiązywane. Nieco zabrakło mi tutaj jedynie bardziej abstrakcyjnego pochylenia się nad mechanizmami i okolicznościami, które uruchamiają bądź blokują pracę biograficzną/refleksyjność oraz walencję kultury narodowej jako własnej i bliskiej.

Po szóste, niezwykle interesujące i ważne poznawczo jest powiązanie motywu ucieczki z pojęciem europejskiej przestrzeni mentalnej, która wskazuje na „mniej lub bardziej dynamicznie zmieniający się zasób wiedzy i repertuar konstruktów poznawczych jednostki określający ramy, w obrębie których możliwe staje się tworzenie i urzeczywistnianie przez nią określonych planów biograficznych.” (s. 53). Choć autorstwo tego pojęcia należy do Fritza Schützego i zespołu Euroidentites, Habilitantka twórczo je rozwija. Wskazuje, że Europa jest zarówno strukturą możliwości, jak „leczenia ran” (s. 445), wspólną ramą odniesienia do porównań sytuacji w różnych krajach, inicjatorką i organizatorką różnych form działania, a także gwarantką bezpieczeństwa. Jestem przekonany, że powiązanie migracji z europejską przestrzenią mentalną ma sens, chociaż w niektórych częściach książki tematyka europejska i

¹ Karolak, Mateusz (2020): Odczarowanie i normalizacja migracji. Prekaryzacja pracy młodych Polaków a procesy akcesyjne, in: Adam Mrozowicki, Jan Czarzasty (eds.): Oswajanie niepewności. Studia społeczno-ekonomiczne nad młodymi pracownikami sprekaryzowanymi. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

analiza procesu ucieczki trochę się rozchodzą. Skoro „ucieczka” może rozgrywać się, jak sama Autorka zauważa, w innych obszarach geograficznych, warto byłoby wyraźniej wskazać, co specyficznego jest w „ucieczkach europejskich” i dlaczego struktura możliwości Unii Europejskiej sprzyjać może pewnym wariantom migracji

Do słabszych stron monografii zaliczyłbym, jak już wspomniałem, jej niewystarczające osadzenie w ramach bardzo bogatego pola badań migracyjnych. Po pierwsze, Autorka miała szansę na wejście w bardziej pogłębioną dyskusję z badaczami i badaczkami migracji tak, jak zrobiła to – dużo, moim zdaniem, lepiej – w przypadku badań nad europejskością i tożsamością europejską. Wskazanie na czynniki pozaekonomiczne towarzyszące migracjom nie jest, samo w sobie, czymś nowym. Istotniejsze jest osadzenie tej tezy w analizie głębokich procesów biograficznych, skupienie się na formalnej stronie opowieści biograficznych, a nie tylko treściowej, poddanie analizie motywacji migracji zarówno ze Wschodu na Zachód, jak i z Zachodu na Wschód (i w innych kierunkach) i ustalenie, że motywacje te mogą być zbieżne niezależnie od kraju pochodzenia czy stopnia zamożności migrantów oraz zauważenie istotnej roli trudnych relacji rodzinnych, „stłamszenia” przez własną wspólnotę i opresyjnego kontekstu kulturowego dla emigracji. Habilitantka mogłaby dużo wyraźniej pochwalić się swoim osiągnięciem i wykazać jego wagę zarówno w książce, jak i w autoreferacie, gdyby bardziej wnikliwie i systematycznie odniosła go do wniosków ze współczesnych badań nad migracjami w Europie. Drugi punkt krytyczny wiąże się z ambicją połączenia metodologicznego i merytorycznego celu analiz, obrony „czystości” metody Fritza Schützego, wykazania jej „błędnych” aplikacji, a jednocześnie zaprezentowania wniosków z badań nad procesem ucieczki. W moim przekonaniu zabieg ten się udał, choć za cenę niekiedy zbyt „pedagogicznego” tonu rozdziałów empirycznych, w których Autorka punktuje błędy zespołu badawczego, w którym brała udział. Jest to zabieg korzystny dla czytelników, którzy uczą się w ten sposób metody na „błędach” innych, ale może być postrzegany problematyczny przez członków zespołu. Dodatkowo, sam fakt wybrania takich „niedoskonałych” wywiadów do analizy świadczyć może o tym, że „odchylenia” od ortodoksji niekoniecznie oznaczają otrzymanie nieprzydatnego materiału empirycznego, co zresztą zauważał w czasie prowadzonych przez siebie warsztatów wielokrotnie sam Fritz Schütze.

Wskazane mankamenty nie przekreślają istotnego wkładu monografii dr Katarzyny Waniek w nauki socjologiczne, w tym w szczególności w metodologię badań socjologicznych oraz socjologię migracji. Dla każdego badacza biograficznych jest to w zasadzie lektura obowiązkowa: można się z nią nie zgadzać, można z nią polemizować, co czyniłem w swojej recenzji, ale nie sposób odmówić jej oryginalności i twórczego wkładu w socjologię.

Ocena pozostałej aktywności naukowej realizowanej w więcej niż jednej uczelni

Ustawodawca postawił przed recenzentem również zadanie odpowiedzi na pytanie, czy Habilitantka „wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.” Pomocą służy autoreferat, wykaz osiągnięć naukowych oraz dołączone publikacje. Muszę przyznać, że autoreferat jest momentami chaotyczny: wymieszane są w nim aktywności naukowe i dydaktyczne, sporo jest również różnych powtórzeń (np. na temat prowadzenia seminarium badań biograficznych), a brakuje wyraźnego podsumowania wkładu Habilitantki w nauki socjologiczne. Zawarte w dokumentacji informacje pozwalają jednak ustalić, na ile prowadzona przez dr Katarzynę Waniek jest istotna naukowo i czy jest realizowana ponadlokalnie.

Habilitantka od czasów doktoratu zajmuje się tematyką migracyjną, ale jej najczęściej cytowane prace dotyczą nie tyle migracji, co metodologii badań biograficznych. Może to wynikać z faktu, że jej doktorat wydany został w Wydawnictwie Uniwersytetu Łódzkiego,

lokalnie, w języku angielskim, co nie musiało sprzyjać jego cytowalności. Wśród prac monograficznych na szczególne uznanie zasługuje książka o charakterze podręcznikowym pt. „Autobiograficzny wywiad narracyjny” (współautorki: Katarzyna Waniek, Kaja Kaźmierska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020), która stanowi zwięzłe, przyjazne dla czytelników, oparte na przykładach z realizowanych i konsultowanych projektów badawczych wprowadzenie do metody Fritza Schütze. Jest ona napisana w nieco mniej polemiczno-pedagogicznym tonie niż monografia habilitacyjna, ale i w niej nie brakuje krytycznych odniesień do niewłaściwych, zdaniem Auterek, zastosowań omawianej metody z perspektywy oryginalnego wariantu metody Schütze. Wcześniejszą monografią współautorską jest praca „Opowiedzieć Uniwersytet. Łódź akademicka w biografii wpisanych w losy Uniwersytetu Łódzkiego” (współautorki: Kaja Kaźmierska, Katarzyna Waniek, Agata Zysiak, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2015). Stanowi ono zapis wywiadów z wybitnymi łódzkimi uczonymi reprezentującymi różnorodne dziedziny nauki, przez pryzmat których zrekonstruowana została historia mówiona uczelni. W moim przekonaniu to praca niezwykle cenna, która zdążyła już zainspirować kolejne badania o podobnym charakterze (np. nad młodymi uczonymi i artystami we Wrocławiu)².

Obok współautorskich monografii w dorobku Habilitantki są też trzy prace przez nią współredagowane: (1) „Integracja europejska a przemiany kulturowe w Europie” (współautorki: Kaja Kaźmierska, Katarzyna Waniek, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011), nawiązująca do projektu „Euroidentities”; (2) „Biografia i wojna. Metoda biograficzna w badaniu procesów społecznych” (współautorki: Renata Dopierała, Katarzyna Waniek, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016), która stanowi podsumowanie tekstów powstałych na bazie i w odniesieniu do projektu „Biografia i tożsamość narodowa”; (3) „Telling the Great Change. The Process of the Systemic Transformation in Poland in Biographical Perspective” (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020) stanowiąca pokłosie projektu NCN Opus „Doświadczenie procesu transformacji w Polsce...”. Można zauważyć, że wszystkie trzy książki, podobnie zresztą jak monografia habilitacyjna i artykuły dr Katarzyny Waniek, odwołują się do opozycji między dyskursem elit (na temat Europy, wojny, transformacji) a doświadczeniami codziennymi tzw. „zwykłych ludzi”, która przywodzi znaną z projektu „Biografia i tożsamość” dystynkcję między „zakorzeniem w historii” a „zakorzeniem w milieu.” Uporczywa, wnikliwa, skoncentrowana na szczególe eksploracja zawartego w narracjach biograficznych doświadczenia codzienności w opozycji do „wielkich narracji” wydaje się bardzo istotnym wkładem Habilitantki w socjologię, o którym sama nie pisze zbyt wiele, a który można zrekonstruować na bazie lektury jej dorobku.

Przegląd spisu publikacji Habilitantki może doprowadzić do wniosku, że jej aktywność publikacyjna miała przede wszystkim charakter lokalny, łódzki. Wszystkie swoje monografie i prace zbiorowe wydała w Wydawnictwie Uniwersytetu Łódzkiego, na 11 artykułów w czasopiśmie naukowych, 8 zostało opublikowanych w tych wydawanych w Łodzi, w tym w bardzo uznanych periodykach, takich jak „Przegląd Socjologiczny” czy „Qualitative Sociology Review”. Podobnie ma się rzecz z rozdziałami, z których większość opublikowana została w pracach zbiorowych w Uniwersytecie Łódzkim (choć jest też rozdział w wydawnictwie Palgrave i „Nomosie”). Z jednej strony, uznaję, że niewielka liczba publikacji w znaczących, recenzowanych czasopiśmie socjologicznych wydawanych w innych ośrodkach w kraju (Habilitatka ma artykuł w „Studiach socjologicznych”) i brak takich publikacji w czasopiśmie zagranicznych jest mankamentem i słabą stroną ocenianego dorobku. Z drugiej strony, byłoby

² Mrozowicki, Adam, Kajta, Justyna, Dubińska-Magiera, Magda, Skowron, Barłomiej (red.) (2020) Biografia i akademia. Doświadczenia młodego pokolenia wrocławskich uczonych i artystów, Kraków: Zakład Wydawniczy "Nomos."

jednak, w moim przekonaniu, błędem, gdyby umiędzynarodowienie i istotność działalności naukowej sprowadzić li tylko do miejsca publikacji.

O bogatym doświadczeniu współpracy międzynarodowej i aktywności naukowej poza macierzystą uczelnią świadczą: (1) udział Habilitantki w międzynarodowych projektach badawczych: „Euroidentities. The Evolution of European Identity: Using Biographical Methods to Study the Development of European Identity.” (7 Program Ramowy UE, wykonawczyni) oraz “Doświadczenie biograficzne w PRL i NRD oraz jego przepracowanie w powojennym pokoleniu 1945-1955. Porównanie socjologiczne na podstawie analizy biograficznej” (2012-2014, Polsko-Niemiecka Fundacja na Rzecz Nauki, partner niemiecki: Otto-von-Guericke Universität w Magdeburgu); (2) zaangażowanie w funkcje z wyboru w krajowych i międzynarodowych towarzystwach naukowych – wiceprzewodniczenie Research Network 03 „Biographical Perspectives on European Societies” Europejskiego Towarzystwa Socjologicznego (ESA), przewodniczenie Sekcji Badań Biograficznych Polskiego Towarzystwa Socjologicznego; w obu przypadkach funkcje organizacyjne wiązały się z działalnością naukową, w tym organizacją istotnych paneli i warsztatów w czasie konferencji naukowych w skali krajowej i międzynarodowej – m.in. w czasie konferencji ESA w Barcelonie, Manchesterze, Łodzi, Durham; (3) prezentowanie referatów w trakcie ważnych międzynarodowych konferencji naukowych organizowanych przez Europejskie Towarzystwo Socjologiczne, Międzynarodowe Towarzystwo Socjologiczne czy sieć ESREA (European Society for Research on the Education of Adults) – łącznie 24 referaty (plus 13 referatów na konferencjach krajowych).

Słabiej wypadają takie aspekty dorobku naukowego, jak kierowanie projektami badawczymi (Habilitantka nimi nie kierowała) i praca recenzencka dla czasopism naukowych (wykonała dwie recenzje monografii, ale nie wykazała recenzowania artykułów dla czasopism). Cytowania są na poziomie przyzwoitym w Google Scholar (ponad 100 cytowań); w Scopisie i Web of Science cytowań nie wykazano.

Wskaźniki bibliometryczne potwierdzają sygnalizowaną wcześniej potrzebę rzeczywistego umiędzynarodowienia dorobku naukowego Habilitantki. Nie sposób jednak na nich się zatrzymać, jeśli oceniać mamy rzeczywisty „wpływ” jej aktywności. Monografia habilitacyjna i aktywność naukowa Habilitantki dokumentują specyficzne, coraz rzadsze we współczesnych czasach podejście do realizacji badań: naukę powolną (*slow science*), mozolną, metodyczną, opartą na metodologicznym rygorze i wyobraźni socjologicznej. Z jednej strony, brakuje w tej pracy swobodnego poruszania się i dyskusji ze współczesnymi badaniami prowadzonymi m.in. w obszarze badań migracyjnych, pamięci mówionej transformacji systemowej czy jakościowej socjologii pracy, nawet jeśli artykuły naukowe i książki bezpośrednio ich dotyczą. Z drugiej strony, recenzowany dorobek jest pełen odniesień teoretycznych do klasyków socjologii interpretatywnej, szkoły Chicago, socjologii humanistycznej. Obok tego, twórczość naukowa Habilitantki nawiązuje nieustannie do prac uznanych łódzkich socjologów i socjolożek, Antoniny Kłoskowskiej, Marka Czyżewskiego, Andrzeja Piotrowskiego czy Kai Kaźmierskiej, twórczo rozwijając „łódzką szkołę” badań biograficznych i socjologii kultury.

Doceniając zakorzenienie intelektualne w środowisku łódzkim, uważam, że warto zachęcić Habilitantkę do aktywniejszego i pełniejszego włączenia się w ogólnopolski i międzynarodowy obieg idei przez złożenie prac do istotnych, wydawanych poza Łodzią czasopism socjologicznych. Bardzo obiecująco brzmi w tym kontekście deklaracja rozwijania pojęcia „pracy pośredniczącej”, któremu Habilitantka już poświęciła część swoich tekstów, a także zajęcie się problematyką biograficznego doświadczenia pracy. Wśród pozostałego dorobku znaleźć można prace rzeczywiście niezwykle interesujące poznawczo i nowatorskie, takie jak np. tekst „Reversed ‘Betrayal Funnel’”, który rozwija kategorie analityczne Ervinga Goffmana dla celów zbadania trajektorii cierpienia spowodowanej chorobą alkoholową w

rodzynie. Są też prace, z którymi chętnie podjąłbym polemikę, takie jak artykuł „The Precarious Life Situation Trap”, w którym Habilitantka koncentruje się na kulturowych aspektach prekaryjności, zbyt słabo, w moim przekonaniu, eksplorując te o charakterze strukturalnym i instytucjonalnym.

Niezależnie od uwag krytycznych i polemicznych, jestem przekonany, że, po pierwsze, Habilitantka wykazuje się istotną działalnością naukową. Po drugie, pomimo zdominowania jej publikacji przez te wydawane lokalnie, jej aktywność naukowa jest realizowana w więcej niż jednej uczelni za sprawą realizacji grantów badawczych, organizacji konferencji międzynarodowych oraz pełnienia funkcji z wyboru w międzynarodowych towarzystwach naukowych.

Ocena dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego

Chociaż w nowej procedurze habilitacyjnej nie oceniamy dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego, warto podkreślić, że Habilitantka jest również aktywna na tych polach, które tradycyjnie uznawane są za istotne dla pracy samodzielnego pracownika naukowego. Habilitantka wypromowała 56 prac licencjackich, prowadzi regularnie wszelkie typy zajęć ze studentami w języku polskim i angielskim, dla studentów socjologii, pracy socjalnej, dziennikarstwa i programu Erasmus. Jest promotorką pomocniczą rozprawy doktorskiej mgr Patrycji Chrzanowskiej-Przybylskiej.

Habilitantka jest aktywną organizatorką życia naukowego, o czym świadczy współorganizacją przez nią seminariów badań biograficznych (100 edycji od 2011 roku!) o znaczeniu ogólnopolskim oraz otwartych warsztatów metodologicznych. Z punktu widzenia praktyki badań biograficznych seminaria takie wykraczają poza popularyzację wiedzy, ale są istotnym elementem jej generowania. Warsztaty metodologiczne Habilitantka prowadziła również w innych uczelniach, w tym w Uniwersytecie Śląskim, Uniwersytecie Wrocławskim, w czasie szkoły letniej dla doktorantów pracy socjalnej w Ostrawie oraz w ramach Wolnej Szkoły Nauk Filozoficznych i Społecznych w Cieszynie. Dr Katarzyna Waniek współtworzyła – wraz z Kają Kaźmierską - Centrum Badań Biograficznych i Historii Mówionej na Uniwersytecie Łódzkim.

Do innych aktywności o charakterze popularyzatorskim zaliczyć można pracę nad tłumaczeniami bardzo istotnych tekstów metodologicznych i teoretycznych z zakresu metody biograficznej i socjologii interpretatywnej, w tym tych zawartych w książce pod red. Kai Kaźmierskiej „Metoda biograficzna w socjologii” (ZW Nomos, Kraków). Do upowszechniania badań naukowych przyczynił się również projekt „Łódź akademicka” realizowany wspólnie przez Katedrę Socjologii Kultury i Stowarzyszenie „Topografie”, którego pokłosem była wspomniana już monografia „Opowiedzieć Uniwersytet...”.

Wnioski

W swojej recenzji wykazałem, że monografia naukowa autorstwa dr Katarzyny Waniek pt. „Ucieczka jako przyczyna mobilności Europejczyków. Socjolingwistycznie ugruntowana analiza procesów społecznych w relacjach autobiograficznych” spełnia kryteria określone w art. 219 ust. 1 pkt. 2 Ustawy, tj. stanowi znaczny wkład w rozwój nauk socjologicznych. Wkład ten polega przede wszystkim na opracowaniu i empirycznym ugruntowaniu w oparciu o założenia metody biograficznej Fritza Schützego koncepcji „ucieczki” jako szczególnej kategorii pozaekonomicznych motywów towarzyszących migracjom zagranicznym.

Habilitantka prowadzi istotną aktywność naukową w więcej niż jednej uczelni, szczególnie za sprawą jej zaangażowania w realizację międzynarodowych grantów badawczych, organizację warsztatów badawczych poświęconych metodzie biograficznej w

kraju i za granicą oraz prace organizacyjne w ramach międzynarodowych towarzystw naukowych. Za sprawą działalności naukowej i popularyzatorskiej, jej dorobek naukowy rezonuje w środowisku socjologicznym w kraju i w skali międzynarodowej.

W związku ze spełnieniem kryteriów ustawowych, popieram wniosek o nadanie dr Katarzynie Waniek stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki socjologiczne.

Adam Mrozowicki